БІЛА ІМЛА

Минулої зими найкращий заступник шерифа в Ідей-ській окрузі Рейф Маррі вступив, як він казав шерифові, своїй дружині, дорослим синам і всім, кого тільки зустрічав протягом місяця — і білим, і неграм,— У другу* нову половину життя. Говорив віп про це чомусь посмоктуючи верхню губу і прицмокуючи. Авжеж, коли у нього сталася ота халепа з Бетлемом Ейрі, йому виповнилося тридцять вісім і він уже поставив на ноги трьох синів, але тільки того дня він збагнув що до чого; він немовби народився в той день, і йому хотілося зберегти в пам'яті до найменшої дрібниці всі події. Коли довга зима нарешті скінчилася, коли на дорогах заблищала проти сонця густа грязюка, негр Бетлем і навіть пам'ять про нього зникли з Іденської округи і з думок Маррі — на радість усім, а найбільше дружині Рейфа. Але протягом зими сірими туманними днями він зберігав у пам'яті все, що трапилося з ним, до нього весь час поверталися згадки про той день, про густий снігопад і хурделицю, про все, що довелося тоді пережити.

Снігова буря заскочила Маррі в дорозі — він їхав до шерифа, везучи в машині спійманого серед поля негра Бетлема. Маррі, сидячи за кермом, чортихався, що зроду не бачив такого снігу. Щоразу, коли він вивергав цілі потоки брутальної лайки, хуртовина за вікнами машини чимдуж скаженіла. У височенного пихатого Маррі і без того булькаті очі лізли рогові від злості на снігову крутоверть за вітровим склом. На сидінні біля нього дрижав мовчазніш негр, який зустрічав прокльони Маррі завбачливо пригаслим поглядом,

Маррі гадав, що, мабуть, нікого ще так підступно не підводила погода, нікого не збивала отак з пантелику знайома місцевість. Йому також здалося, хоча він одразу прогнав цю думку геть, що він заблудився і вже нізащо не знайде дороги.

А в шерифа за теплими запітнілими вікнами чекали на нього, сиділи з простягненими до плити ногами, курили і, певно ж, говорили про нього — про рідкісну недогоду, яка випала Маррі — кращому заступникові, єдиному, крім самого Уолпола, хто міг сам-один затримати Бетлема Ейрі. Маррі аж пересмикнуло від такої картини. Він побачив своїх колег і самого себе, Маррі, в їхніх очах: свою ставну широкоплечу постать, себе з великими, але не мужицькими ручищами, з насунутим на лоба фетровим капелюхом, брудний околипі якого аж прилипає до шкіри, неначе приріс до неї. Його чорний фетровий капелюх височить, як символ або як казанок, перекинутий над широким засмаглим обличчям, тепер зашкарублим і шорстким од колючого грудневого вітру. Він безперестанку кліпає очима, мружить їх, ніби від нестерпного блиску. На ньому пальто. Здоровенне, як кінська попона, воно задубіло і віддаля здається дерев'яним чи металевим. Він завжди має вигляд, ніби йде проти вітру, чи щойно вийшов з нього. На ньому шкіряні рукавички, чорні й лискучі, новісінькі, а його величезні черевики тьмаво полискують ваксою і відталим снігом. Він кидає їх до плити урочисто, вдоволено крекчучи, спочатку лівий, потім правий, сягаючи при цьому підборіддям грудей чи й живота, з якого, здається, виростає його широченне пальто. Ніхто з шерифових заступників не тримається так поважно, як Маррі, ніхто з тих селюк і и не має його вигляду чи його голосу, нікому з них не можна довірити таку справу, як затримання Бетлема Ейрі... Але тепер, сидячи в холодній машині, Маррі відчув, як цей образ поступово зникає. Він дививси на сніг, на скажену снігову веремію. Сніжинки так і мигтіли перед очима, а завірюха здавалася безперервною колотнечею одних і тих самих сніжинок, що блискали до нього в сяйві фар, як білі оченята, і падали обабіч машини в сіру пелену, наче в хмару. Маррі нервово посміхався і проклинав усе на світі, спльовуючи в хуртовину. Подекуди вздовж дороги видпіли-ся закоцюблі, жалюгідні дерева, безлисті й зовсім голі, ніби хтось обідрав з них ножем кору і віддав її вітрові. Саме тоді Маррі помітив, що погляд негра Бетлема також ковзав по дверях.

— Скоро відпустить,— озвався Маррі.— Раптова буря, та й мороз зненацька — ти ж знаєш, це не гірше за мене.

Було приємно чути свій голос, і тому він говорив далі:

— Колись я жив ще далі на північ, ось там були бурі, так бурі! Снігу намітало стільки, що вкривало вікна першого поверху: батькові доводилось прокопувати дорогу, щоб дістатися до худоби. Траплялось, люди гинули під час таких хуртовин. Особливо самітні...

Маррі трохи дивувало, чому він заспівав отакої. Здається, його голос сам собою провадив розмову. Маррі почекав, чи не скаже щось арештований. Кілька хвилин посиділи мовчки, дослухаючись до поривів вітру. Тоді Маррі хрипко и невесело засміявся і знову заговорив:

— їх знаходили часом через місяць. Старі люди, що жили самотою, замерзали вдома. Одного діда хуртовина застукала в школі, він там спав, щоб не топити вдома — беріг дрова. Коли знялась буря і додому він уже не міг повернутися, попалив усе що тільки горіло: книжки, парти — все чисто... Старий, я його пам'ятаю, підробляв улітку тим, що підковував коней...— Подумки Маррі здивувався, що його голос звучить якось незвично, але спішно повів далі:

— І таке бувас. Захопить десь самотню людину негода... таке може статися з ким завгодно і де завгодно, навіть ось тут, зараз. Людині треба триматися гурту, робити те, що всі роблять, не ламати порядків, дотримуватись законів, жити з усіма — а не самому по собі, за своїм власним статутом. Ті, хто думав інакше, платять за це життям, або ж ми їх арештовуємо.

Він зненацька замовк, їхав під враженням власних слів, з дивним відчуттям, ніби смерть отого діда була десь поруч, ніби сталась вона саме в цій хуртовині, через яку вони пробиваються. Маррі прогнав від себе цю думку і вирішив, що краще було б десь зупинитися.

—• Перечекаємо цей диявольський вітер.

А вітер не вгавав. Дорога повзла назустріч у рваних лисинах, неначе її вирвали з наметів, що здіймалися обабіч.

— Перечекаємо...—повторив Маррі. Якийсь час він не дивився на заарештованого, не дивився на нього і зараз. Він знав (знав це й заарештований), що говорив сам із собою. Але на цей раз він запитав:

— Як ти думаєш, де ми зараз?

Запитання так і повисло в повітрі. Маррі здивовано озирнувся, ніби не віп негра, а негр його залнтап. Проте Бетлем сидів, як і досі, такий же високий, як і сам Маррі. Його одутле чорне обличчя було звернено до Маррі, а очі, невеличкі і близько поставлені — як у свині, подумав Маррі, — витріщились на Маррі, а може, на оті недоречні слова, які Маррі,— він і сам те чув,— щойно сказав уголос. Цей Бетлем — добре ві-відомий і в той, І в цей бік дороги сільський негр — улітку наймався на сезонну роботу, скиртував сіно тощо. А тепер він здавався Маррі кимось іншим або статуєю когось Іншого — твердий, холодний і вічний,, ніби він отак дивився на Маррі або на таких, як він, своїми пригаслими очицями вже сторіччями.

Негр зайшовся кашлем, пе завдаючи собі клопоту відвернутись, бухикав надсадно, оглушливо, майже зловтішно.

— Та ти й не знаєш, звідки тобі знати,—підсумував Маррі. Відчув, як напружились жовна на замерзлому облпччі.— Кашлявші? А щоб ти вже кров'ю і своєю чорною печінкою кашляв!

Вій вів машину, сидячи майже на краєчку сидіння, широко розставивши ноги і дістаючи колінами керма. Із викривленим від напруги обличчям вдивлявся у хуртовину.

— А он там щось має бути,— сказав Маррі. Арештований, здається, прокашлявся. Машина поволі посувалася вперед. У Маррі було таке

враження, ніби ліворуч відірвалася частина землі і здіймалась у повітря, як білий схил велетенської гори.

— Тут десь має бути гараж. Будь я проклятий, як його тут немає... Я знаю, бачив не раз...

Він виплюнув свої слова, мов чекаючи, що гараж з'явиться тієї ж миті, як він їх вимовить, ніби викликаний магією його слів.

— Мусить же десь тут бути,—мовив уже спокійніше.— Десь отут...

Негр знову зайшовся кашлем. Маррі подивився на нього і відвернувся.

— Що тобі? — запитав Маррі, але відповіді так і не почув.— Схоже, що застудився,— різко, навіть злісно докінчив Маррі, ніби розмовляючи з хуртовиною.— Гасав по такій погоді без пальта, як пришелепкува-тий негритос... Що ж, кашляй, скільки влізе. А я піду подивлюся.

Він зупинив машину, точніше — дав їй зупинитися, а може, це вітер її зупинив.

— Піду гляну, що там. Ніби якась будівля.— Маррі заглушив мотор, але фар не погасив. Заледве прочинив дверцята машини, як перший подув вітру ножем різонув його по обличчю — Маррі аж крекнув з несподіванки і оглянувся на Бетлема. Той, як і перше, сидів у машині і поглядом стежив за ним.

Обличчя негра стояло у нього перед очима, коли він, незграбно нахилившись уперед, долаючи вітер і різкі удари снігу, обійшов машину спереду і ступни на узбіччя мерзлої дороги. Буря глузувала з Маррі. Попри всю його зарозумілість і силу, вона то відтягувала його вітром назад, то підступно зупиняла і жбурляла вбік. Інколи він ніби й справді щось бачив перед собою. Нарешті зупинився, розгледівши два високі об

риси з довгастими приземкуватими кучугурами, що біліли за ними, як ангельські крила. Маррі зупинився і розгублено дивився на них. А потім помітив слабеньке блимання світла і пішов на нього, закриваючи обличчя руками. Світло ставало виразнішим. Вітер раз у раз жбурляв хмари снігу, які кресали по обличчю, як пригорщі дрібного, гострого піску.

Допомагаючи Бетлему вилізти з машини і добратися до щойно знайдепої ним споруди, Маррі міцно обхопив негра, щоб той не впав — під ногами була ожеледиця. Потім постояв ЯКИЙСЬ час, широко розставивши ноги, намагаючись зберегти рівновагу і тримаючи безпорадного арештанта, у якого руки були зв'язані ззаду. Маррі обійняв його чіпко за плечі, і, важко дихаючи, вони рушили з низько опущеними головами до вузенької смужки затишку перед авторемонтною майстернею, а вітер періщив по їхніх обличчях сніговими батогами, наче вони були не люди, а бездушні бензозаправні колонки, які вопи щойно минули. Маррі грюкнув черевиком у двері і нахилився подивитися досередини крізь скляну шибку. Кріль паморозь на склі він розгледів біля протилежної стіни двох чоловіків, залізну грубку і лампу. Чортихаючись з нетерплячки, чекав, поки один з чоловіків нерішуче, спроквола підходив до дверей.

Коли двері відчинилися, Маррі вштовхпув усередину Бетлема і зайшов слідом. Його зустріла хвиля теплого повітря і приголомшлива сцена — лише сам Маррі міг би пояснити, наскільки вона була приголомшлива, і все-таки для Маррі, який знав добре ці місця, вона не була зовсім несподіваною. Той, що відчинив двері,— чоловік у комбінезоні, з-під якого визирала навдивовиж чиста в червону і чорну клітинку сорочка,— був негр. А в глибині приміщення сидів ще один негр і розглядав їх очима кроля, бурундука чи якогось іншого гризуна, який вірить у те, що листя доокіл добре приховує його від цікавих поглядів, і сам через те має трохи безглуздий вигляд. Маррі, який все ще не одійшов од боротьби із стихією, обернувся, щоб зачинити двері. Він подивився на обледеніле віконце в дверях, і почуття власної

ізольованості серед цих людей спалахнуло і згасло в ньому, ослабивши його ще більше. Потім повернувся від дверей і пояснив:

— Ми тільки пересидимо у вас хуртовину. Перший негр дивився на нього й на Бетлема, не

даючи взнаки, що він їх упізнає.

— Проходьте,— запросив їх неквапно негр,— сідайте біля грубки, грійтеся... Я... я... був злякався, думав, кого це сюди принесло.

У глибині майстерні, поодаль від дверей, було тепліше. Другий, молодший негр — сидів на обертовому стільці за великим старомодним, недоладним канцелярським столом, обписаним ініціалами й подряпинами; він спідлоба стежив за ними. Старший негр також підійшов до стола, взяв знічев'я викрутку і собі через плече поглядав на Маррі.

— Дякуємо,— сказав Маррі, недбало кивнувши головою. Він зігрівся, відчув тепло і тепер, ніби розігруючи роль перед цими людьми, яких він уже, здається, туманно пізнавав, а водночас зовсім і не для них граючи, а для власного задоволення, власної насолоди, стан урочисто розстібати пальто. Перед цим він зняв чорну шкіряну рукавичку і застромив її у кишеню, ніби якусь прикрасу, а тепер, не знявши другої, насупив брови і, зосереджено скрививши обличчя, заходився розстібати великі пластмасові ґудзики на пальті.

Негри псвідривно дивилися на пього. Визволивши останнього ґудзика з петельки, Маррі зітхнув, розпростав плечі і зробив невловимий жест — навіть він сам пе зміг би пояснити, який саме. Старший негр ледь здригнувся і підійшов, щоб узяти в нього пальто. Маррі спостерігав, як той обережно, тримаючи обіруч, відніс пальто і, обтрусивши з нього сніг, почепив на вішалку; робив усе це він дуясе ретельно, ніби знаючи, що за ним пильно стежать.

Маррі взявся правою рукою за червоний вовняний шарф, який мати сплела йому в першу зиму, коли його було призначено заступником шерифа. Він знову ж таки урочисто під поглядами присутніх розмотав шарф, передав його старшому негрові, і той почепив шарф біля пальта. Маррі хотів був зняти і капелюх, та передумав і лише приторкнувся до нього. Йому зненацька спало на думку, що в капелюсі, хоч і мокрому від снігу, він матиме солідніший вигляд. Потім він так само пихато повернувся до Бетлема і заходився струшувати з нього сніг, а ті двоє не зводили з них очей.

— Іди до грубки,— наказав заступник шерифа Бет-лему, і той, ніби сліпий, подався до тепла. У старій присадкуватій грубці, що вилискувала неприємними жовтувато-рудими плямами, стиха гув вогонь. Маррі поплескав Бетлема по плечах і розв'язав йому руки. Побачивши, що мотузок глибоко врізався в тіло й залишив червоні пруги на шкірі негра, Маррі обурено буркнув, для чогось тримаючи мотузок у витягненій руці:

— Дивіться, навіть не сказав, що йому ріже.

Він зухвало апелював до обох негрів, наче це їх теж стосувалося. А вони дивилися на нього, розглядаючи його мундир. Досі вонн, очевидно, сиділи біля столу по обидва боки висунутої шухляди, накритої шматком цупкого картону. Не іиашке, як грали в карти, що їх здуло вітром у шухляду, коли відчиняли двері. Карти ці були замацані, запацьорені; і королі, і дами, і валети з захмелілими обличчями, здавалося, знічев'я витріщалися на Маррі.

— Ми, мабуть, приготуємо для них каву,— озвався молодший негр.— Надворі собачий холод.

У Маррі потекла слина, проте ніхто й це поворухнувся. Швидко опанувавши себе, він не виказав збентеження. Старший негр, недбало колупаючи стіл викруткою, ніби для того, щоб бути при ділі, сказав:

— Якщо з машиною якісь неполадки, то ми нічим не зарадимо, бо не розуміємося па нових марках. Тепер ми тільки заправляємо бензином.

— З машиною все гаразд,— відказав Маррі.

— Маєте щастя,— озвався другий негр. І він, і старший—Маррі подумав, що вони брати,—пересміхнулися. Молодший відкинувся на спинку стільця і витяг з кишені пачку сигарет.

— А от вашому другові біля грубки щось не дуже щастить,—і знову вонн з братом засміялись.

— Слухайте, а чи не збираєтесь ви і нас зв'язати отим мотузком?

Маррі збагнув, що все ще тримає мотузок у руці. Він стенув плечима і пожбурив мотузок на підлогу. Брати однаково ошкірили зуби. Бетлем стояв біля грубки з випростаними руками, наче хотів обійняти її, і дивився кудиеь убік.

— Просто це нас трохи налякало,— пояснив молодший негр, запалюючи сигарету. Робив він це неквапно, вайлувато. Так само повільно він підвівся з стільця.

— Ей, приятелю, думаю, ти від сигарети не відмовишся?

Він посміхнувся до Маррі, показуючи йому зуби, але пачку простягнув Бетлему. Уважно стежачи краем ока, Маррі бачив, як пальці арештованого витягли сигарету.

— Що він накоїв? За що його арештували? Зробив десь шкоду білому? — допитувався молодший негр. Він сів, випнув груди і зухвало відкинувся на стільці. Тепер уже і його брат посміхався, відірвавши погляд від подряпин, які залишала на столі його викрутка.

Насторожепому Маррі здавалося, що вони не лише зовні схожі, а й мають однаковий вираз обличчя: лукавий, значущий і підбурюючий.

— Здається, вам обом заціпило,— вів молодший, попихкуючи сигаретою, а Маррі мовчки кліпав очима. Ми мусили впустити вас,— звернувся він до Маррі, —і взагалі маємо виконувати будь-який ваш наказ, але вам, нащо вам розмовляти з нами... Та й неважко вгадати, що б він міг зробити. Про цього Бетлема Ейрі не раз подейкували... Він уже як встряне в бійку, то битиметься до кінця. Хіба ні?

Маррі глянув на арештованого, який стояв з опущеним додолу поглядом, ніби слухав щось заборонене. Обличчя в нього ожило, відтануло.

— Що йому буде? — запитав зненацька старшіїІІ негр. Маррі знизав плечима.

— То вже справа суду,— сказав він.

— А все-таки, що йому буде?

Маррі уважно подивився на негрів. Брати відноиі ли йому такими ж спокійними і впевненими погляда ми, ніби перекривляючи його.

— Хто ж так робить? Заарештувати людину і на віть не знати до пуття, що йому буде,— серйозно за явив молодший.— Ей, Бетлем! Як ти гадаєш, хіба ца діло? Схопити людину, вести її на певну смерть...

— Стривай,—урвав його Маррі. Голос його зазву-чав молодше. Хоч як дивно, в цю хвилину він стривожився не за себе, а за Бетлема.

Його вигук, проте, здався приємною несподіванкою молодшому негрові, який розвалився на стільці " затиснутою в зубах сигаретою.

— Шериф Уолпол мене добре знає, він міг би приїхати сюди і дещо мені розповісти. Еге ж. Він міг би розказати мені про Бетлема. їй-богу ж, не хотілося б помінятися місцем з оцим хлопцем.

Маррі перевів погляд з міцної спини арештованого на братів, які тепер присунулися ближче один до одного, старший стояв, прихилившись до столу, а молодший повільпо випростався на рипучому стільці, недбало струсив попіл від сигарети на цементну підлогу і з апломбом промовив:

— Не так-то й легко говорити про людину, якій невдовзі вкоротять віку, хоч вона онде стоїть жива. Атож, он у ній зараз вирує кров, а подумати лише... подумати лише, що та кров охолоне й загусне, як лій на морозі... І як людям за такої негоди вмирати! Не лише чорним, а й білим, будь-кому... Хіба ні? Візьміть дрібницю, ось цю викрутку, якою загвинчують шурупи, щось колупають чи зшкрябують лід з вікна, та досить приставити її до лоба людині, трішечки стукнути... і будь-хто...

Маррі відчув, що обличчя в нього пашить, і ще відчув, як щось спочатку зовсім маленьке, наче кінчик шпильки, холодно торкнулося серця. Він озирнувся на арештованого, Бетлем розглядав щось невидиме над грубкою... Маррі вже не стоялося, він переступав В ноги на ногу, кривився, наче від колючого вітру. Та цін заговорив не про хуртовину.

— Але ж я допоміг йому,— несподівано вихопилось у нього — Так, допоміг. Я догнав його серед поля, коли він дряпався на занесену снігом гору. Сонце сідало, за годпну настала б ніч... і налетіла б ця буря... Він би там задубів.

— Хоч верть-круть, хоч круть-верть — однако по смерть,— стиха засміявся молодший негр разом з братом.— Га, Бетлем, тобі не однаково?

Бетлем невідступно дивився в одну точку.

— Все одно б він заблукав у хуртовині,— наполягли Маррі,— заблудився б і задубів. Одному важко, та N яка користь шастати одному? Сам-один, наодинці і;і своїми думками... Дряпався на ідіотську гору, хоті и утекти від мене. Цього я ніяк не доберу,—з полином проказав Маррі,— завжди тікають. Дурні трикляті, невже не второпають, що це все робиться задля них длн того, щоб допомогти їм! Та вони нічого не тямлять, крім власного голоду, живуть шлунком, пояснюєш такому постанову про відстріл косуль чи риболовлю, її він, і п'ять хвилин не мине, вже пасе очима довкола, дивиться кудись тобі через плече, на пташку на дереві, чи на саме дерево, чи просто в небо...

— Отакої, а про що це ти,—здивувався молодший негр,— про що це ти розводиш?

Маррі аж засапався. Йому до горла вже підступила нова хвиля слів.

— Про пташку на дереві,—пояснив братові стар* ший.

— Еге ж, і про небо теж. Ти чув це, Бетлем, га? IIM ти гадаєш, багато тобі неба наділять? Га? Там, куди ти скоро потрапиш?

Коли Бетлем повернувся до них обличчям, усім ядп" лося, що він плаче. Дві майже однакові цівки поди скотилися по його щоках. Але то розтанув сніг у іми лоссі. Бетлем облизнув губи, сплюнув і глянув спідло* ба. Потім буркнув, тримаючи в руці неприкуреиу си" гарету.

— Мені ні про що говорити.

— Так-таки й ні про що! А слід було б помізкуиїн ти,— весело приказував молодший негр.— Для чого, гадаєш, тебе забрали? Щоб говорити, Бетлем, щоб говорити — муситимеш ввічливо відповідати на запитання. Ти ж знаєш шерифа? Думаєш, йому не треба тебе

розпитувати? Він одразу заведе мову про отого типа з бару, ти знаєш, про якого, і про те, як ти щось зробив ножем, чого пе слід було б робити, і хоч тобі це не подобатиметься, але муситимеш чемно відповідати йому,— молодший брат заходився збирати карти, які знесло вітром у шухляду столу... Він брав їх одну по одній, киваючи головою, прицмокуючи, ніби погоджуючись з чимось.—Еге ж, Бетлем, тобі доведеться чемно відповідати. Ти розумієш, Бетлем, розумієш?

Молодший брат дивився серйозно, таємниче і значуще,— він сидів, киваючи головою до заяложених карт, піднімав їх і оглядав, складаючи в колоду.

— Розумієш? — тепер він дивився повз Маррі на арештованого.— Пізніше, иа суді, усі —хіба що крім жінки того хлопця, якого ти різонув, та його дітей,— усі до одного: і шериф, і суддя з компанією радітимуть з твого вчинку. О, вони матимуть з нього неабияку насолоду.

Він знову кивнув головою, цього разу дивлячись на Маррі. Заступник шерифа бачив лискучі фізіономії на картах. Погляди королів І дам, як і погляди негрів у майстерні, були звернені до нього.

— Хіба я брешу, пане заступнику? Скажіть йому, хіба я збрехав?

Маррі відвернувся і відійшов до вхідних дверей.

— Так що, неправда? — закричав молодий негр з торжеством у голосі.—Правда! І ніхто ще мені не пояснив, чому вважається за краще не дати чоловікові спокійно замерзнути самому в снігу, в своїх краях, чому а його смерті роблять комедію, посміховисько,— Його слова налітали одне на одне.— Еге ж, мені ще ніхто не пояснив цього. І Бетлему теж. А в нього вже

залишилося небагато часу. Якщо ти схопив і везеш чо ловіка на певну смерть, то принаймні поясни йому чому. Чому...

Маррі намагався не гарячкувати. Дивився у вікно, але руку тримав на пістолеті. Попад усе він відчував, відчував спиною Бетлемів погляд; серце зіщулилоги йому в грудях від страху. Від сорому і безпричинно го невиразного страху. "Він, Маррі,— майнуло йому в голові,— найкращий заступник шерифа, майже рівний самому Уолполу..." І раптом він постав перед своїм внутрішнім зором зовсім іншим: високий, гордовитий, з низько насунутим на лоба капелюхом, блідо, як глевтяк, широке обличчя — ніби пародія на того колишнього Маррі, відомого всім і кожному при цій дорозі,— Маррі з упертим підборіддям і засмаглим, обвітреним, мужнім обличчям... Хуртовина надворі трохи вщухла, вітру вже майже не було, і звідкілясь з'явився місяць, який освітив усе м'яким, кришталевим білим сяйвом. Стало так чисто, так біло в світі, що здавалося,—доторкнешся до чогось і відсмикнеш руку: боляче; дихнеш — і обпечешся.

— Відпусти людину, і вона не виживе на такому морозі,— сказав голосно молодий негр.— Вона йтиме одна-однісінька і сама знайде собі кінець, і не потрібні для цього ніякі білі, нічия допомога. Мав ж людина право на...

Маррі дивився перед собою на білі кучугури, загрозливо розкидані в нічній темряві. У нього під зовнішнім заціпенінням прокинулось відчуття, що цей краєвид йому знайомий. У дитинстві, коли вони жили північніше, він майже кожного зимового вечора спостерігав такі самі картини —він тоді вмощувався и темряві біля вікна в своїй спальні і дивився надвір, на снігопад, або білу імлу, в якій не було нічого дивного, як йому здавалося, хіба що незвичайним був хаос чогось ще не сформованого... За майстернею земля ні

т

би зникала з поля зору як щось таке велетенське, що його неможливо осягти. І Маррі знову відчув не лише власну відокремленість, а ii відокремленість арештованого й тих двох негрів; він знав, що

ближчає мить, коли йому доведеться самому вирішувати і діяти — па ним пе стоятимуть ні шериф, ні закон, — він буде сам.

Коли Маррі, серце якого калатало в грудях, повернувся обличчям до приміщення, Бетлем уже випростався на весь зріст і стояв, вищий за всіх. Він повільно втягував у себе повітря і повільно обводив однаковим поглядом обличчя Маррі і стіну в нього за спиною, ворушив руками — потер зап'ястя. На підлозі валялась розтоптана сигарета. Брати залишалися там, де й були, вони, очікуючи, шкірилися до Маррі, а молодший вів далі, спокійно і підбурливо:

— Це в тебе, Бетлем, можна сказати, єдиний шанс. Ми на твоєму боці. Ми не збираємося мовчки стояти осторонь, коли відбуваються такі речі, ні, не збираємось, їй-богу, а отой заступник шерифа,— як, пак, його там, я бачив його не раз на задньому сидінні в машині Уолпола,— він також знає, що до чого, і не стане перешкоджати, не стане! — Молодшиіі негр відірвав руки від стільця.— Давай, Бетлем, давай! Ти людина і маєш на це право.

Маррі чекав. І він, і арештований важко дихали, їхні величезні груди майже одночасно наповнювались повітрям, а потім спадали, обидва стояли напружені, рішучі, не зводячи в очікуванні один з одного гострого погляду, ніби рахуючи кроки, що розділяли їх. Бетлем дивився таким пильним, таким важким і переконаним у своїй правоті поглядом, що Маррі не міг більше витримати: погляд колов, як гостра скляна скалка. Маррі мимохіть відвернувся. Тепер монотонний голос юнака, навіть слова, які мали б дратувати Маррі, здавалися природними й слушними — саме таких він і чекав, ба навіть і сам міг сказати їх.

— Ти людина,— говорив молодий негр,— і тут немає закону — принаймні сьогодні, в цю ніч. Де той закон? Де віп? Чи хтось із нас кращий за іншого? Нас усіх застукала хуртовина, і хто може сказати, чи існує ще щось, крім нас? Закон? Шериф? Ти маєш право розпорядитися власним життям. Маєш таке право. Маєш право.

Ні Маррі, ні арештований не поворухнулися. Здається, вони прикипіли один до одного зором, мов сплелися в обіймах, на них звалилося повітря, задзвепіло у вухах, і Маррі був певен, що за мить воно вибухне, увірветься в нього, оглушить, розчавить мозок. А потім трапилося неймовірне: молодий негр опинився за спиною Бетлема й моргав. Моргав також і йому, Маррі. Так, стояв за спиною, легковажно похитуючи головою, підсміюючись, щільно примруживши одне око. Маррі важко вдихнув па повні легені. "Ти... ти",— надихався Маррі. Його пальці так заклякли на рукоятці револьвера, що було несила їх розняти.

— Ти! Що ти робиш?.. Що ти?..

І в мить, коли Бетлем мав зірватися з місця, їмо лодий негр і його брат вибух ли реготом. Маррі вдавалося, що навіть їхні зуби регочуть, їхній регіт шматував його, так само як, мабуть, шматував І Бетлема.

— Гляньте, гляньте лишень на цього Бетлема! кричав, заходячись зо сміху, молодий негр. Від захим ту він смикався, як лялька на шворці, його руки бс.і сило теліпались уздовж тіла, плечі тряслися.— ЛІНІЮ гляньте на нього! Ач, який. Не на жарт замірився.., Таж йому нізащо в світі не справитися з білим! Ill як він цього не второпає!

Плечі у Бетлема помітно обм'якли. Але обличчя залишалося незворушним, як маска. Він уважно ди вивсл просто в обличчя присоромленого Маррі.

— Ну ж, Бетлем,— базікав молодий негр, пританцьовуючи навколо нього,— не гнівайся на мене. Я тут ні при чому. Хіба я винен, що ти такий легковір!

Маррі підійшов до арештованого і взяв його за руку. Дивитися йому в лице він не міг і тому дивився на комір і на мокре волосся, що росло низько на потилиці. Маррі постояв, потім сказав:

— їдьмо. Буря вже вщухла.

Маррі не чув нічого, крім повільного, рівного дихання арештованого і майже беззвучного сміху братів.

— Що ж, Бетлем. Іди в машину. Сідай і жди мене.— Помовчав і тоді сказав вдруге: — Іди.

Бетлем подався до дверей і вийшов. Маррі не дивився ні на кого. Спершу він навіть і не знав, куди дивитися, що робити, в цю мить він не міг ні про що думати. Спопеляв сором, свідком і учасником якого він став. Від згадки його аж замлоїло. Нарешті він різко обернувся, напружив плечі, взяв свій червоний шарф з вішалки і намотав на шию. Одягався, не поспішаючи. А молодший негр тим часом голосно балян-драсив, не вгаваючи ні на мить:

— Цього задаваку Бетлема я пе перший день знаю, він весь час задавався, всюди встромляв носа. Ще б пак!

Маррі вже застебнув пальто і тепер неквапно натягував рукавиці. Був готовий уже рушати, але залишалась якась не докінчена справа, ніби щось зробив не так, хоч не міг згадати, що саме, бо голова все ще гула від пережитого збудження.

— І про це також розкажіть шерифові,— торочив далі юнак,— Розповісте? Розкажіть, розкажіть йому.— Раптом з його обличчя зникли останні сліди недавнього сміху.— Пане заступник... заждіть... зачекайте хвилинку!

Маррі мовчки глянув на нього. Потім побачив на підлозі мотузку, неспішно нахилився, підібрав

і поклав її до кишені. Пішов до виходу. Юнак ув*язав<>і слідом і говорив, хапаючи Маррі за рукав:

— Пане заступнику, чуєте, розкажіть шерифу, як я розіграв комедію. Розкажіть йому. І як ви відра зу ж підхопили розиграш і також зіграли, що куди там! Перекажіть. Йому сподобається. Напевне. Я знані шерифа, він інколи буває в наших краях... Часом заправляється у нас.

Маррі пильно дивився на негра.

— А той чорношкірий чогось іншого й не вартнії. Так йому й треба. Чим він кращий від інших? — юнак говорив швидко і трохи набридливо. — Будь-хто з нашого брата вчинив би так на нашому місці,— гордо заявив він,— і немає такого білого, який не знав би про це... Он як. І він заслужив, ще й як заслужив такого поводження...— Юнак знову непевно посміхнувся.

Маррі відчинив двері і, впустивши всередину холодне повітря, ступив надвір.

— Заждіть, заждіть! — юнак тяг Маррі за рукав.-Почекайте, пане заступнику. Тож ви розповісте пес шерифові, правда ж? Га? То як? Га? Розкажіть, як я це утнув — він сміятиметься, скажете, хто я, назвете майстерню... Він мене добре знає... Ага, ось гляньте-но сюди, пане заступнику,— кажучи це, він миттю закасав до коліна одну холошу на штанях. Зробив це так швидко, що Маррі не встиг відвернутися і побачив рвані шрами на нозі.

— Колись, мені ще й п'ятнадцяти не було, на мене біля струмка для розваги нацькували собак. Хорти за мною тоді довго ганялись, а я все одно втікав, хоч нони вже висіли у мене на ногах. Хтось тоді розповів шерифові, він сам приїхав і розпитував, як усе трапилось, здається, йому було прикро, але він нічим не міг зарадити... Я першим ніколи ні на кого

не підніму ножа. А тут устругнув таку штукенцію — якось само по собі вийшло. А цей чорношкірий, що з вами, нічим

не кращий за інших... Розкажіть шерифу. Він одразу вгадає, хто я, одразу мене пригадає...

Маррі зачинив за собою двері. Підходячи до машини, з подивом побачив, що так і не погасив фари. Молодий негр зараз, напевне, дивиться на нього крізь шибку, обхопивши віконпу лутку піднятими вгору руками. Але він не озирався, тільки міцніше насунув капелюха, щоб його не знесло вітром. Обійшов машину, крекчучи, сів за кермо й раптово відчув тягар власного тіла, наче щойно вийшов з води. Промерзле повітря в машині аж кололо легені. Кожний видих піднімався хмаринкою пари. Маррі сидів, відпочивав. Тримав руки на кермі і дивився на білий навколишній світ; Бетлем теж сидів мовчки. Маррі відчув, що вогонь сорому тільки тепер став пригасати. Дивний, нещадний це був сором, він уразив усіх, не минув жодного з них. Маррі відзначив, що біла імла хуртовини, вся її хижа сила, її первісна всевладність вгамувались і залишилися лише білі, немов різьблені скульптури — вони нагадували йому про звичний світ, куди він повертався. Але поки що він сидів, барабанячи закляклими пальцями по шибці, знаючи, що його поведінка не лише не дивує, а й взагалі ніяк не зачіпає Бет-лема.

Маррі знав, що невдовзі, буквально за кілька хвилин, він знову рушить у дорогу.